

BÖNGÉSZŐ

G Á L L Á S Z L Ó

A „DÉL”-RŐL

Ha jól emlékszem, éppen Major Nándor írta néhány évvel ezelőtt, hogy három jó regényünk van már: a Majtényié, Hercegé és Kociczky—Sáfrányé. Jólesik most leírnom, hogy legalább négy jó regényünk van, a negyediket Major Nándor írta, „Dél” a címe. (Talán öt is van, az ötödik Major első kisregénye lehetne.)

A mi irodalmunk — amely bár nem vajdasági, de mégis az — sohasem volt annyira gazdag, mint mostanában. Ne tessék sorrendet várni tőlem és teljes névsort sem, de olyan prózaíróink vannak már, mint éppen Major, mint Németh István, olyan esztétáink, mint Bori Imre — igenis, hencegni akarok, mert van valami közöm, van valami közünk hozzá, és a siker a miénk is.

Régi, lelkes — tehetséges és nem annyira tehetséges — úttörők elámulnának most könyvkiadásunk láttán. Nemrégiben egy alábecsülő bírálatot olvastam az úgynevezett „vajdasági irodalom”-ról. No persze, az irodalom nem vajdasági és, ha úgy tetszik, nem is magyar, jugoszláv, angol — csak irodalom, ha az.

És mégis, akarva, nem akarva, Major Nándor nagyszerű új regénye fölemeli, magával viszi ezt a létező-nemlétező vajdasági magyar irodalmat. Nagyon magasra viszi, hunyorogva nézem, de örömmel.

1966. január 30.

AZ ANTOLOGIÁKRÓL

„Mármost hová?” — kérdezi a budapesti Élet és Irodalomban Vujicsics D. Sztóján.

Tulajdonképpen az Új Symposionban felvetett problémára „kényszerül” válaszolni. (Ha kényszerült, nem szívesen tette.) Arról van szó, hogy a jugoszláviai magyar költők kimaradtak az olasz nyelven megjelent jugoszláv költői antológiából, és kimaradtak a nemrégiben második (átválogatott) kiadásban megjelent „Hét évszázad magyar versei”-ből. Mármost hová? — kérdezi Vujicsics D. Sztóján. Mármost hol a helyük a jugoszláviai magyar költőknek — jugoszláv, magyar antológiában-e vagy ... sehol?

A probléma — problémának látszik, pedig nem az. És nem is új.

Manapság — és már a háború előtt, sőt jóval régebben — a magyar nyelvű írások a nagyvilágnak igen sok helyén megjelentek. Van egy magyar nyelvű könyvem, például, amely a XIX. század harmincas éveiben Bukarestben jelent meg. (Mármost hová tegyem?)

Egy régi írásom jutott eszembe. Amikor a vajdasági magyar irodalom és az ún. „couleur locale” körül folyt a vita. Valami olyast írtam, hogy amennyiben van különlegesen vajdasági magyar irodalom, akkor van szabadkai, és ha olyan is van, akkor lennie kell Tesla utcainak is. Ott laktam akkoriban.

Csehszlovákián és Románián kívül Németországban, Franciaországban, Angliában, Amerikában, Kanadában, Izraelben, Ausztráliában és még számos más országban jelennek meg magyar nyelvű írások. Nem bocsátkozom értékelésükbe, de nyilván akadnak közöttük jelentősek, sőt maradandóak is. Mármost hol a helyük?

Az a tény, hogy mi nem pontosan úgy gondolkozunk, mint — mondjuk — Budapesten vagy Torontóban, nem hinném, hogy változtatna a lényegen. Másképp gondolkozott például Babits Mihály, másképp Szabó Lőrinc és megint másképp József Attila. Mármost elfértek-e egymás mellett az antológiában?

A jugoszláviai magyar költészetnek helye van (illetve: volna) a jugoszláv antológiában. És helye volna a magyar költők antológiájában is.

Mindenesetre jól tette a Symposion, hogy a kérdést felvetette.

(Apropó! A „Hét évszázad magyar versei”-ben azt olvasom, hogy „az új magyar irodalom kezdetét az 1772-es évszámtól, Bessenyei fellépésétől szokták számítani”.

Bessenyei György akkor, és még tíz évvel később is — Bécsben élt és írt. Mármost az osztrák antológiában volna a helye?)

1966. december 18.

SINKÓ ERVINRŐL

Szívom-szívom az én mérges Dráva cigarettámat.

Legutóbb, amikor találkoztunk (nem írom le, hogy utoljára; íróval sohasem találkozik utoljára az olvasója), angol füstsűrűs pipáját mutogatta. Hogy mennyivel egészségesebb, mint az én cigarettaim. Hogy olyat szerezzek én is.

Most egyszerre csak arra tudok gondolni, milyen szerény ember volt. Az igazán nagyok mindig szerények. És arra gondolok, hogy mennyire irigylem nagyon nehéz, küzdelmes harcos életéért. És arra is, hogy milyen igazságtalanul ostoba a halál. És arra, természetesen, hogy mit adott és mit adhatott volna még.

Nem mindig értettem meg, pontosabban: sokszor nem értettem. És még többször — később — önmagamot nem értettem, hogy őt nem értettem. „Fehérek közt európai” volt közöttünk, talán azért nem. Talán nem vagyok fehér eléggé, és európai sem túlságosan.

Gyermekkoromban úgy képzeltem el a hősokeket, hogy kivont karddal száguldanak az ellenség felé. Később, hogy a földet túrják éhesen, vagy a gépeket etetik. Most az ő hősi életére — életükre — gondolok. A forradalomra, a bukott forradalomra; elkerülhetetlen és mégis nagy-nagy csalódásaikra ott, ahol azt hitték, hogy nem lehet csalódnia. A hősi bizakodásukra is gondolok, mert mindig, mindennek és mindenk ellenére, bízni tudtak.

Az ember hazát teremt magának, s ha másképp nem megy, önmagában teremt meg hazáját. Háromszor kellett emigrálnia ebbe a saját hazájába?

Szolgálatban halt meg, mint frontkatona. És hittelt halt meg, mint a nagyon ritka, igazi, nagyon szerencsés papok. A nagyszerű élet után egyszerű temetést kívánt. Talán mert azok közé tartozott, akik túléltek temetésüket. Talán mert tudta, hogy csak az élet fontos. Talán mert már előbb is az életnek adta saját életét. Mások életének.

A mű megmarad, igaz. De a mű nem tud puhán kezét szorítani, mosolyogni, biztatni. Dicsérni, vagy korholni sem tud.

Amikor valaki már nincsen, nagyon hiányzik. És az is, hogy nem kerestük többször, amikor még lehetett.

1967. április 2.

EGY BEMUTATÁSRÓL

Ady-bűvöletben nőttem fel, amit nem bánok, csak azt sajnálom, hogy nem volt időm, vagy kedvem, vagy szándékom más nagyokkal is elbűvöltetni magam. Két halott figyelmeztetett most arra, hogy nem jól csináltam. Elfogadtam a Petőfi—Ady—József Attila vonalat, ami nem volna baj, egyenes vonal az. Voltak azonban más vonalak is, egyenesek, és tudnom kellett volna, hogy az egyenes vonalak is találkozhatnak a végtelenben. Vagy a halhatatlanságban.

Az ember holtig tanul. Mi is, mások is. Azt olvasom, például, egy budapesti folyóiratban, hogy: „... Műveket fedeztünk fel, ráadásul jó évtizedes késéssel.” Mondhatnám: nem csupán műveket, írókat is több évtizedes késéssel. „Bizony — olvasom —, ilyenkor már illetlenség a bemutatás; a jószándék is sérthet, mert inkább a historikust illetné a szó. Mégis vállalni kell az előről kezdést...”

Ezúttal Majtényi Mihályt, illetve műveit „fedezte fel” a kritikus, Kovács Kálmán, aki irodalmunknak jó barátja. (Különben éppen róla írja egy másik folyóiratban Somogyi Sándor, hogy ő a mi Fehér Ferencünk „művészetének legjobb és legértőbb méltatója”.)

Nos, idáig már eljutottunk. Évtizedeken át semmit sem olvashattunk magunkról. Nemrégiben pedig azt, hogy a tanulmányíró Bori Imrén (no, és Sinkó Ervinen) kívül nincsen jugoszláviai magyar irodalom. És ez már haladás volt. Közben a Hídban és az Új Symposionban egyre gyakrabban találkozhatunk ismert magyarországi írók csak nálunk megjelent írásaival. Alighanem éppen az Új Symposion törte át a hangfalat. Értékelik most már, támadják is — mindenestre tudomásul vették, hogy van.

Holtig tanul az ember, és aki tanul, változik. Füst Milán és Kassák Lajos halála döböntett rá, hogy nem ismerem eléggé azt az irodalmat sem, amely az első meséket, az első álmódásokat adta.

Valamikor volt egy rövid életű folyóirat Budapesten. Az első vezető írásban olyasmit írtunk, hogy Babits és Kosztolányi eleget írtak már — mi jövünk most.

Azóta sokszor kértem gondolatban bocsánatot a két költőtől. Ezt szeretném most Füst Milán és Kassák esetében is, akikről pedig nem írtunk sem akkor, sem máskor ilyesmit.

Jó tudni, hogy hibáznak mások is. És még jobb azt tudni, hogy legalább mások — tanulnak is.

1967. augusztus 13.

EGY ÚJ KÖLTŐRŐL

Haragszom Szirmai Károly bátyámra.

Itt egy ember, író, ebben a Vajdaságban, akit olyan szépen elkönyveltem magamnak: tehetséges, nagyon tehetséges prózaíró. Ilyennek könyveltem el én, alighanem más is. Ha nagy szavakkal akarnék labdázni, azt is mondhatnám, hogy az irodalomtörténet.

Mi évtizedeken át szerettük Szirmai Károlyt. Ha fukarok is voltunk, ami az elismerést illeti, ha — míg fiatalabbak voltunk —, nem is gondoltunk mindig egyformán; sőt, kimondom, ha neveltünk is, olykor a „ködökbe burkolódzó öregúron”, írásainak tiszta szépségét élveztük. És a mi egyéni osztályzókönyvünkbe ki-tűnő jegyet írtunk be a prózaírónak.

Sohasem hittem volna, nem tudtam, hogy Szirmai Károly költő.

Az én hibám, hogy nem tudtam. Érezni, tudni kellett volna, éppen prózájából. Most már látom, hogy mindig is költő volt. Muzsikált — muzsikál — a prózája is, éppen úgy, mint...

Szirmai Károly verseit olvastam a napokban. Először olvastam verset tőle, három szép verset.

„Álmosan, szomorúan egyre csak csurgott az eső — énekel —, lelkünk ruháját hiába csavartuk, sohasem száradt...”

Ó, magam is tudom, csavartuk, csak csavartuk, sohasem száradt. Én tudom, hogy „hiába lessük felhők ormáról zászlók jeladását, az egyre szakadó köd szemünket ólommal tapasztja, s már nem látjuk sohasem többé a napsütött földet”.

Nem látjuk. Így igaz.

Szirmai Károly hetvenöt éves — vagy már hetvenhat is. És lám,

a fiatal költő milyen tiszta szemű és éppen akkor, amikor azt a napsütötte földet nem látja . . . milyen messzire lát.

De hát láthatjuk-e mi azt a földet, azt a messzi földet, ha a költőt közelből sem láttuk. Én legalábbis eddig nem láttam.

És ezért haragszom Szirmai Károly bátyámra.

1967. szeptember 3.

EGY VERSRŐL

Ez az egy vers — hét vers. Ács Károly hét „rondel”-ja, ahogy ő jelzi őket. A rondel (vagy: rondó) körvers, két visszatérő rímmel, ismétlődő verssorokkal. Ez volna iskolás meghatározása a hét szép versnek.

Úgy adódott, hogy a hét szép verset a két fentebb említett könyv (Dr. Gilbert amerikai pszichológus és Arkagyij J. Poltorak A Nemzetközi Katonai Törvényszék szovjet funkcionáriusának könyvéről van szó. — Megj. B. Gy.) olvasásának szüneteiben olvastam. Közülük kettő — úgy érzem — megmagyarázza, amit nem érttem, talán azért, mert nem is akartam megérteni.

A forradalmár
kertjében kapálgat.
Szólhat a dal már:
a forradalmár
fején egy hajszál
szelíden föllázad.

A forradalmár
kertjében kapálgat.

És a másik:

Fű titka jár
szájról szájra
ha itt talál
(fű titka jár)
emberhalál
annak ára

fű titka jár
szájról szájra

Igen, a forradalmár kertjében kapálgat, és megölték Martin Luther Kinget, és megölték Robert Kennedyt, és erősödnek a neo-nácik, és gyerekek égnek el Vietnamban, és a forradalmár kertjében kapálgat.

Emberhalál annak ára.

Talán — de ez már nem vers dolga —, talán nem jó, talán nagyon rossz, hogy a forradalmár csak a maga kertjében kapálgat.

Szóljon új dal már?

1968. június 16.

HARMADSZOR EGY KÖNYVRŐL

Csak nézegetni is jó ezt a szép könyvet; könyvkiadásunk egyik legszebb, alighanem legszebb könyvét.

Hát már ilyet is tudunk?

A Szerbhorvát—magyar Szótárról beszélek, annak első kötetéről. Nézegetem, forgatom, lapozgatom, lapozgatok benne.

Olyan meghökkentő sorokat találok, mindjárt a második oldalon, hogy: „Készítette az Újvidéki Bölcsészeti Kar Magyar Tanszékének Szótárbizottsága.”

Mi, öregek, csak csodálkozunk. Magyar Tanszék! Szótárbizottság! És egy 921 oldalas könyv! Pedig csak az első kötet még.

Emlékszem, persze, hogy emlékszem a kezdeti nehézségekre. Tulajdonképpen csak a nehézségek voltak kezdetben, leküzdhetetlennek látszó akadályok. A régi anekdota jutott eszembe (úgy emlékszem, Mikszáth Kálmán írta meg), hogy egy debreceni polgár hihetetlen sikerrel operált hályogos szemeket. A tudós egyetemeken menthetetlennek véleményezett hályogokat szedte le egyetlen nyiszszantással. Amikor elmentek hozzá a tudós professzorok, végignézték egy sikeres műtétet, és hűledezni kezdtek:

— De, ember! Hát tudja maga, hogy elképzelhetetlen, amit csinál! Hiszen magának fogalma sincs arról, hogy milyen komplikált műszer a szem, hogy egyetlen hibás mozdulat a beteg életébe kerülhet.

Az ember soha többé nem mert késhez nyúlni.

Hát ez valahogy így volt a szótárral is. Azt mondtuk akkor, hogy a szakkönyvek százai kellenének; akadémia, akadémikusok. Aztán még mennyi szaktudás, mennyi tapasztalat, mennyi munka, mennyi pénz...

Szerencsénkre, a mi, akkor még amatőr nyelvészeink nem sokat törődtek hűledezésünkkel, merészen a „késhez” nyúltak, és — íme ez a gyönyörű könyv!

Van ebben tanulság, száz évre való.

Kedves elvtársak, mostanában túlságos ambícióval keressük a papirosokat. A diploma szép, a diploma jó, a diploma kell.

De... vannak emberek, akik önmaguk csinálják meg önmagukat.

És a nagyszótárakat.

1969. január 26.

EGY ÚJ KÖNYVRŐL

Története van a jugoszláviai magyar irodalomnak, irodalomtörténete.

Az első gondolatom az volt, hogy lerohanok a szabadkai Beograd kávéházba, ott mi naponta és hetenként alapítgattuk az új és újabb hetilapokat, folyóiratokat, de még napilapról is álmodoztunk. Lesöpöröm a sakkfigurákat az író-társ táblájáról — így gondoltam én —, aki meg ultimomáriást játszott, annak a kártyáit. Azt gondoltam, hogy teli tüdővel a fülükbe kiáltom:

— Irodalomtörténetünk is van, emberek!

De hát nincsen már az a Beograd kávéház, Szabadka is messze van, és az egykori írók-költők-lapkiadók közül is sokan, nagyon sokan nem járnak már semmilyen kávéházba; kit a háború vitt el, kit a béke.

Nézegetem a tömérdek nevet (milyen erősek voltunk gyengeségünkben is!), és felvonulnak előttem a régi barátok, a régi ellenségek is, akikkel — gondolatban — már réges-régen kibékültem. Arra gondolok, hogy mennyire örülnének ennek a kicsinyke halhatatlanságnak itt. Lám, benne van Sziráki Dénes Sándor, vele tárgyaltunk legutoljára — már nagyon közel volt a háború — lapalapításról. Mennyi név, hány szerelmese a betűnek, mennyi meg nem valósult álmodozás. És benne van Schwalb Miklós, az egykori

Hétről hétre egyik szerkesztője, az egyik legéletesebb vajdasági regény írója. Az ő regényére Horthy bírái tették a pontot. És... de hát nem lehet minden régi barátira, a betűben testvérré emlékezni. Arra csak egy Bori Imre tudása, szorgalma, akaratereje, ügy-szeretete volt képes.

Ezek, itt a könyvben — mi, valamennyien —, úgy állunk, hogy tudós professzorunk felöltöztetett bennünket. Szép, új ünneplőben, munkazubbonyban, rongyokban is, ahogy ő látta, ahogy ő látja.

Nem is arról akarok beszélni, nem is tudok, hogy „irodalomtörténetileg” mennyit ér ez az Irodalomtörténet. Nekünk nagyon sokat. És maga az, hogy a mi apró nagyotakarásainkkal annyi szeretettel foglalkozik egy olyan valaki — és mennyi éjszaka-nappal munkáját ölte bele —, leírhatatlan értékű.

A vajdasági írás hősi halottjai közül néhányan hiányoznak a könyvből. Csak így, „kapásból”, Farkas Frigyes, Koós László, Magyar Zoltán, Magister jutnak eszembe. Nem tudom, szempont-e, vagy csak azért maradtak ki, mert rettenetesen nehéz lehetett ennyi nevet, ennyi adatot is összegyűjteni.

Majd, talán, a második kiadásban. Egyelőre ennek az elsőnek örüljünk.

1969. február 16.

PISTIKÉRŐL

Van vagy tizenöt éve, hogy egyszer már elbúcsúztunk Pistikétől. Népszerűsége teljében volt a kisfiú akkor, és a búcsú nem sikerült. Feltámasztottuk.

Pistike ma negyvenöt éves. 1934-ben született, tízéves volt akkor és elsős gimnazista. Múlt, változott az idő; ma 1969-et írunk, és a gyerek elvégezte — az ötödik általánost.

A legtöbb esetben e sorok írója írta. De írták főszerkesztők (többes szám), helyettes szerkesztők és mások is.

Amikor született (és azért született), nehéz volt őszintén írni. Nem is lehetett. A cenzor azonban nem ügvelt a komolytalan Pistikére, és ő sok mindent elmondhatott, amit másképpen nem lehetett volna. Ezért született. Különben ősei is voltak úgy a magyar, mint a világirodalomban. (Az irodalmat tessék idézőjelek közt olvasni.) Unokaöccsei ma is élnek, például a Belgrádi Ekspresz politi-

kában. Életének egyik legnagyobb sikere volt, hogy átvette és (pesti aktualitásokkal) csaknem álló esztendőn át megjelentette a magyarországi sajtó akkori vezető orgánuma, a Szabad Nép is.

Voltak barátai, voltak (vannak) ellenségei. Ez is természetes. Olyan ellenségei is vannak, akikre Pistike büszke. Mert nemcsak úgy igaz a közmondás, hogy nézem barátaidat és megmondom, ki vagy. Éppen úgy igaz az is, hogy az ellenségeidet nézem... (Az egyik ilyen „szigorúan bizalmas” levelekkel árasztott el boldogboldogtalant, annyira gyűlölte Pistikét — vagy íróját.)

Pistike nem ellenségei miatt vonult le a Magyar Szó oldalairól. Az újságnak jó egynéhány hajdani főszerkesztője (és a mai is) tanúskodhatnak, hogy szülőapja már réges-régen ki akarta tagadni a családból. Ma már a véleményemet — ha van —, más módon is el tudom mondani. A „Böngésző” is tanú lehet rá.

Pistike és barátai bocsássanak meg: belefáradtam. A felnőtt világban, felnőttek között, felnőttek hangján szeretnék beszélni.

Ameddig még.

És még csak ennyit: helyesen írni nem tanult meg Pistike, ám — néha —, helyesen gondolkodott. Írjuk ezt rá a papír-sírkövére.

1969. június 29.

ÉVFORDULÓKRÓL

Szépségesen szükségesek ezek az évfordulók.

Éppen huszonöt éve az egyik szabadkai utcán belebotlottam egy régi ismerősbe, ifjabb jó barátba. Aznap érkezett haza a munkaszolgálatból, felkötött karral, rongyokba burkolva. Hazavittem — nyomorúságos volt ez az én „hazám” is —, megmosdattam, és krumplipaprikást főztem neki, kissé hiányos szakácstudománnyal. Kimondhatatlanul boldog, elképzelhetetlenül elégedett volt ifjú barátom, akiből később orvos, író — és elégedetlen ember lett. (Ne is mondjam, autón jár, szép lakása van, boldog családi életet él.)

Ha találkozunk néha, azt mondja: itt is hiba van, ott is. Ha találkozunk néha, én is azt mondom: itt is hiba van, ott is. Dűnyöngünk, morgunk, lázadozunk. És nagyjából igazunk van. Egyszer, az is régen volt, meglátogattam egy zentai szövetkezetet. Föld nélküli, egykori zsellérek alapították. Benyitottam éléskamrájukba, és meghatva észleltem, hogy a polcokon cukor is van, méz, lekvár.

A polc alatt zsíros bödön. Akkor egy harsogóan lelkes írásban számoltam be a látogatásomról. Ma talán azt dűnnyögném, hogy igen, de miért nincsen fürdőszobájuk, gépkocsijuk, könyvtárunk.

Felhíborító, hogy még mindig annyi baj van a többnyelvűség körül.

Van egy hivatalos helyiség, itt, Újvidéken, ahová sohasem járok, mert huszonöt éve, amikor először (és utoljára) benyitottam, egy tábla lógott a falon: „Govorite državnim jezikom!” Azt a táblát nyilván levették, régen levették, és én most azon dűnnyögök, hogy vannak még, akik titokban, legbelül, hordozzák még a táblát.

Azt is elfelejtettem már, hogy barátom és elvtársam akkor — huszonöt éve — azt mondta, hogy nyilvános helyen lehetőleg ne beszéljünk magyarul; itt sok minden történt, razzia is volt; lesznek, akik nem vennék jónéven. Az első napokat, hónapokat elfelejtettem már, és csak dűnnyögök, dűnnyögök . . .

Igaz, a tanszék is tízéves már.

Szépségesen szükségesek ezek az évfordulók. Az eredmények összegezése is.

De a dűnnyögés is szükséges. Hogy több legyen, hogy jobb legyen, hogy gyorsabb legyen. Nem kell abbahagyni a dűnnyögést.

De a munkát sem, elvtársak.

1969. október 19.

A SZÍNHÁZRÓL

Nem értem, hogy miért tiltakoznak a szabadkaiak az ellen, hogy Újvidék is kapjon magyar nyelvű színházat.

Illetve: értem.

A színház sem kifizetődő vállalkozás manapság, és nyilván attól tartanak a szabadkaiak, hogy az a kevés (mert nagyon kevés) pénz is megoszlik, amit kultúránk aranyalapja a szabadkai színháznak eddig juttatott. Ez talán igaz is.

A háború előtt nem volt hivatásos magyar nyelvű színház Vajdaságban. Talán csak a szabadkai Népkörben volt egy „nem amatőr” (mint nemrégiben a futballisták) együttes, de hát ők sem voltak igazán hivatásosak. Viszont csaknem minden faluban voltak műkedvelők, műkedvelő társulatok. Újvidéken több is volt.

Rádióink van, televízióink van, pénzünk nincsen — ma alighanem jóval kevesebben járnak színházba. Illetve: járnának, ha volna.

Mégis hiszem, hogy szükség volna a másik, Bánátban a harmadik magyar nyelvű színházra.

A napokban kedves látogatóm volt: egy kisdíák. Mesélte, hogy az ő iskolájukban műkedvelő csoport alakult, és („mint vándorszíniész korában Megyeri”) felkerestek néhány környékbeli falut-falucskát, és előadásokat tartottak. Volt, ahol szívesen, sőt lelkesen fogadták őket, volt, ahol közömbösen, érdeklődés nélkül. Nyilván így volt ez hajdanában is.

A kultúra, a színházkultúra sem az égből pottyan. Arra is nevelni kell a tömegeket. Aki sohasem olvasott könyvet, nem is kívánja. De mi olyan társadalmat szeretnénk, amelynek tagjai olvasnak, gondolkoznak, múzeumokba, képtárakba — színházba járnak. Mi nevelni akarjuk a társadalmat, és ez a nevelő munka bizony pénzbe, sok pénzbe kerül. Mi meg akarjuk őrizni anyanyelvünket, és az is pénzbe kerül. Mi azt szeretnénk megérni, hogy „a szellem napvilága ragyogjon be minden ház ablakán”, és az tömérdek pénzbe kerül.

Annyi mindenre költünk, nem lenne felesleges.

Megértem a szabadkaiakat, és az baj, hogy megértem őket, mert magam is tartok kissé attól, hogy onnan vennénk el, ahol nincsen, vagy nagyon kevés van.

De talán, ha onnan vennénk, ahol feleslegesen sok van? . . .

Kifizetődne.

1970. február 8.

EGY SIKERRŐL

Annak idején nem fogadtuk egyforma lelkesedéssel a hírt, hogy Sinkó Ervin lesz a magyar nyelvű Tanszék vezetője. Bevallom, én sem lelkesedtem.

Kár volna, és most már idejétmúlt is, akkori aggályainkon rágódni. Valószínű, hogy csak a „megszokottat” féltettük, valószínű, hogy féltünk az újtól, az ismeretlentől; aztán még Sinkó Ervin munkásságát sem ismertük túlságosan; sem célkitűzéseit, módszereit, elképzeléseit. Ő maga sem volt biztos önmagában. Emlékszem, a Horgász-szigeten történt, még e sorok íróját is megkérdezte, vajon

vállalja-e a nagyon nehéznek ígérkező szerepet.

Tényleg nehéz szerep volt.

Sinkó Ervin elment. Itt maradtak művei, és ma már még akkori ellenfelei, sőt ellenségei is — sokan voltak — elismerik, hogy nagyot, maradandót alkotott. Nemcsak minálunk ismerik el, nem csupán Jugoszláviában. De művein kívül mást is hagyott ránk örökölni.

Egy egészen új, egy egészen más ifjúságot.

Tegnap hallottam — örömmel hallottam —, hogy milyen nagy sikere volt a könyv magyarországi ünnepén Végel Lászlónak, illetve könyveinek. Ő is Sinkó-tanítvány. És, ha nem haragszik meg érte, Bori Imre is az. Sorolhatnám még, sokan vannak. Új színeket, új gondolatokat és valljuk be: új szellemet hoztak (majdnem azt írtam: harci szellemet, és nem tévedtem volna), egy kis Európát ide, Vajdaságba.

Az „öregek” bocsássanak meg nekem és én is, öreg, bocsássak meg önmagamnak, de beszélnek az eredmények, a sikerek. Tudom és hiszem, hogy annak idején is megtettünk minden tőlünk telhetőt. Azt is tudom és hiszem, hogy amit tettünk, jóval nehezebb körülmények között tettük, amivel éppenséggel nem azt akarom mondani, hogy ma nagyon könnyű. És hinni szeretném még azt is, hogy azért van valami közünk ahhoz is. ami most szebb, újabb, erősebb, fiatalabb, forradalmibb.

Sokáig, néhány éven át, inkább csak értekező irodalmunkat (Bori Imre, Szeli István) emlegették. Végel Lászlóval, aki nemrégiben itt-hon is országos jelentőségű díjat kapott, talán szépirodalmunk is befut a „szent nagy Óceánba”.

A magunk sikerének érzem, örülök neki.

1970. június 7.

A NYOLCVANÉVES ÍRÓRÓL

Tessék nekem megengedni, hogy meghatódjam: egy jugoszláviai magyar író nyolcvanéves.

Többször megírtam már ezen a helyen, hogy nem vagyok kritikus, nem tanult mesterségem az irodalmi értékek felmérése. Most sem mérícskélek.

Csak . . . hát valamiféle közöm van ehhez az irodalomhoz; háború előtti vagyok magam is; nagyon tudom, mit jelentett itt el-

kezdeni, szervezni, irányítani valamit, ami addig nem volt; tudom, mit jelentett harcolni valamiért, ami szálka volt annyiak szemében; tudom, mit jelentett a k k o r magyar írónak, szerkesztőnek, tanítónak, az anyanyelv őrzőjének lenni . . .

A Szenteleky-korszak után jelentkeztem akkor még mindig gyermekbetegségekkel küszködő irodalmunkban. Akkor már Szirmai Károly neve fogalom volt közöttünk, ő volt a „Kalangya”, ő volt az irodalmi felelős, a központ. (A Híd nem irodalmi folyóirat volt elsősorban.) Nem ismertem még, de sok mindent hallottam róla. Hogy túl szigorú mértékkel méri az írásokat, hogy javítgatja, át dolgozza őket, hogy kegyetlen kézzel nyúl az író álmáihoz. Nem tudom, igaz volt-e. A magam szerény tapasztalataiból csak annyit mondhatok, hogy az én ritka írásaim a Kalangyában úgy jelentek meg, ahogy megírtam őket.

Irodalmi vezérnek lenni akkor is nehéz volt, akkor nehezebb volt. De én nem is erről akarok beszélni. Ki tudja ma már, hogy milyen emberi bátorságot jelentett a félfasiszta időkben csak az is, hogy Szirmai Károly úgyszólván a legutolsó lehetőségig maga mellett tartotta Radó Imrét, a Kalangya mártírhalált halt felelős szerkesztőjét. Az úgynevezett „baloldali” írókat is megjelentette — ha ugyan jelentkeztek — mindaddig, amíg az ő szava volt a döntő szó irodalmunkban. Pedig, lám, soha senki nem tartotta harcos egyéniségnek Szirmai Károlyt.

Írói nagy felemelkedése — ma már a határokon túl is elismerik — valójában a felszabadulás utáni években kezdődött. Amikor ledőltek a tilalomfák, amikor szabaddá lett nyelvünk, amikor megerősödött könyvkiadásunk. És amikor — nem utolsósorban — az elemző, a kritikai irodalmunk is az óriások léptével lépett előre.

Nyolcvanéves egy jugoszláviai magyar író. Egy — legyen szabad a hivatásos bíráló elé lépniem — nagy jugoszláviai magyar író. Valamennyiünk ünnepe ez.

Károly bátyám, én csak tollat, papírt, egészséget kívánok, de ezt sokáig még.

1970. június 28.

EGY BÉLYEGZŐRŐL

Most csak egy bélyegzőről beszélgetnék, a Jugoszláv PTT (posta, táviró, telefon) egyik alkalmi bélyegzőjéről.

A vaskos boríték Adáról jött, és a bélyegen — magyar nyelven — a bélyegző: SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK.

Érdeemes ezen elgondolkodni, ó, nyájasnak mondott olvasó.

A fiatalok nyilván nem csodálkoznak. Minket, öregeket — engem —, szíven ütött ez a bélyegző. Tetszik tudni, én még az államnyelvű országból érkeztem ide, és ezen a parányi, kerek bélyegzőn igyekszem most felmérni az utat, amelyet még is megtettünk. No, persze, miért csodálkozni azon, hogy a hajdan csakis államnyelvű jugoszláv posta azzal tiszteli meg a magyar nyelv — minek is nevezzem? — egyik legnagyobb profétájának emlékét, hogy magyar nyelvű bélyegzővel látja el az ünnepi napok Adáról küldött leveleit. Ez nem lehet meglepő valami szocialista hazánkban, mint ahogy nem volna meglepő egyetlen szocialista, vagy nem szocialista országban sem, amelyekben egyenjogú nemzetek-nemzetiségek élnek, amelyekben egyenjogú, de különböző nyelveken beszélnek a polgárok.

Hogy mégis az, hogy mégis meglepő, nem a mi hibánk, de a mi érdemünk, az ország vezetőinek érdeme, hogy megtörténhetett az adai — még az — csoda.

Szarvas Gábor egy kicsit rokonunk is volt, hiszen az 1848-as forradalomban nemzetörnek jelentkezett, és csak fiatal kora miatt nem állhatott a sorba. Utána papnövendék is volt, de kiugrott, és elment jogásznak. (Ennek meg a mi jogász-nyelvéseink örülhetnek!) Egész további életét nyelvünknek szentelte.

Nem a tudományos munkásságáról beszélek, arról beszéljenek a hivatottabbak. Én csak arról, hogy az ő élete, az ő munkássága, és nem utolsósorban éppen az, hogy szocialista hazánk (és külön a postája is) ünnepli mostan, súlyos kötelezettségeket ró a jugoszláviai magyarságra.

Azokra különösen, akik a jugoszláviai magyarság nevében, vagy éppen Jugoszlávia magyarságának beszélnek, írnak. Politikusokra, írókra, újságírókra, tanárookra, tanítókra, de tanítványokra, a tömegre is.

Tanulni kell az adai Szarvas Gábortól, tanítani kell, amit ő tanított — tanulni kell magyarul a magyaroknak is. Amilyen szép, amilyen megható (a magyar nyelvű tévében gyakran hallom), hogy

egy-egy szerbhorvát anyanyelvű polgártársunk, ha hibásan is, de magyarul beszél, annyira . . .

De hiszen tudják, hogy mire gondolok.

1970. október 11.

EGY ÚJ KÖNYVRŐL

Nem tudtam volna ilyen szépen megírni.

Fehér Ferenc új könyvében (Hazatérő csillagok) lapozgatok. Valaki csillagszórót kért előtte a boltban, de nem értették a szót. A költő nem tudta lefordítani, ott a boltban nem tudta. De íme, meggyulladt és szikrázni kezdett benne a csillagszóró, és boldog csillagjaival beszórt valamennyiünket.

Édesapjára emlékezik, aki „... ezen a napon félreértette vaszigorát, sohasem látott sápadtsággal állt ott avval a nyaláb szalmával a küszöbön, s mert két erős karja is porontyéletünk hancúrozó örömét ölelte, fejből az asszonyi kéz emelte le a kalapot, csapzott haját is elsimította, s ezt is túrta most, gyönyörködő szemünk láttára . . . Csak ezután kezdte a cselédösöktől eltanult ünnepi rigmust, ami avval zárult, hogy ne ilyen búval, bánattal érjük meg az elkövetkező ünnepet.”

Még azt is olvasom, hogy az a „bú és bánat” örök érvénnyel lopta be magát az ismeretlen szegényparaszti ősök mondókájába: aki megszerkesztette, tudja, nagyon jól tudja, hogy találó lesz mindig, nem félt elődöm, hogy egyszer valahol netán ellentmondása lesz az ünnep örömeinek . . .

Hej, regő rejtem . . . ez jutott eszembe, hogy a költőbarát édesapjának „mondókájáról” olvasok. A „regölés” ősi szokás volt; talán varázslat, talán ördögűzés, talán a „jó szellemek” megidézése: a halhatatlan bánat kergetése, de a halhatatlan remény köszöntése is.

A regösökre gondolok Fehér Ferenc Hazatérő csillagokjait olvasva, mert hiszem, hogy éppen ő az utolsó, az egyetlen regösünk. És nem fogom elfelejteni csöndes szavát-mosolyát, ahogy elmondta, hogy amikor Édesanyjának átnyújtotta új könyvét, annak szemét elfutotta a könny, és azt mondta: „Fiam, már a címe is annyira szép . . .”

Ünnepek alatt olvastam, mert ünnepi könyv ez, egy kicsit ima-

könyv is. Még majd sokszor előveszem, mert szeretem az ünnepeket, mert biztatnak, mert szomorú örömmel telítenek.

Hej, regő rejtem . . . regőlj nekünk, Fehér Ferenc, regőlj munkás-szomorú ősről, munkás-boldog utódokról.

1971. január 3.

MIHÁLYRÓL

Üldögtünk egyszer hárman öregek . . . már nem is tudom, hol történt, talán Becsén, a restiben, és szopogattuk — akkor még szopogattuk — a töményt. Különben megbocsásson a harmadik „öreg”, aki a legfiatalabb közöttünk, szinte gyerek még, alig múlt hatvanéves.

Nos, a legöregebb öreg elgondolkozva nézett a pohárba:

— Azért, ha mi hárman úgy igazában nekiülnénk, még megmutatnánk . . .

Ugye, nem is kell mondanom, hogy írásról volt szó, irodalomról, pontosabban a jugoszláviai magyar irodalomról, amelynek hajdan — inkább csak ők ketten — pioníriai, most már mindhárman veteránjai lettünk. (A legöregebb fiatal, Szirmai Károly nem volt velünk.)

Beszélggettünk, iszogattunk, és, ha jól emlékszem, mi is úgy gondoltuk, hogy megmutatnánk. Azokban az időkben már lázadásra (irodalmira csak) készült egy új, egy tehetséges ifjú gárda, amely — és ez nem csökkenti érdemeiket —, már egy más, tisztább és világosabb korban harcolja harcait. Azért nekik sem könnyű éppen . . .

Van egy érvényben levő megállapodás Majtényi Mihály és közöttem: ha ő hal meg előbb, én írok róla, ha én, ő fog írni. Most már egyre inkább úgy látom, hogy okosabban tenném, ha megelőzném. Ő szebben írna. Viszont nekem is megadatott, hogy öreg barátomról, a fiatal drámaíróról írjak. A pályadíjnyertesről, aki — mit tagadjuk — valamennyiünket meglepett. Nem azzal, igazán nem azzal, hogy tud írni, azt mi tudtuk róla eddig is. De hogy egy, a számára idegennek látszó műfajban tört az eddig élen járó, ám magános Deák Ferenc mellé, az valóban meglepetés volt. És az is, amit a zsüri egyik tagjától hallottam, hogy ugyanis ez egy más, egy új, egy csodálatosan fiatal Majtényi Mihály írása. A jel-

igés pályázat elsődíjasának nevét tartalmazó boríték felbontásáig senki sem gondolt arra, hogy éppen ő a szerző.

Idestova negyven éve ismerem Mihályt. Sok csúf, sok szép esztendő emlékei kötnek össze bennünket. Támadtunk és támadtak, futottunk és futtattunk, de a legelsősorban: írtunk, és írtunk. Ő volt a békésebb, én a harciasabb. Egyszer régen arról is beszélgettünk, hogy majd tíz év múlva összeülünk megállapítani, hogy melyikünknek volt igaza. Elmúlt már régen az a tíz esztendő, megállapodásra már nem jutottunk, csak úgy belülről hiszem, hogy e b e n sem neki, sem nekem nem volt igazunk. No, de nem erről van szó.

Arról van szó, hogy ez az új, ez a fiatal Majtényi Mihály nagy örömet szerzett nekünk. Biztató, bátorító nagy örömet. És ne is csodálkozzék az olvasó... másfél év múlva (annyi van közöttünk) magam is nekiülök drámát írni. Ha megérem. És akkor arra fogok gondolni, hogy a tollat ő adta a kezembe.

1971. január 24.

ERDŐKRŐL, LIGETEKRŐL

Az ében inkább csak Indiában, a cédrus inkább csak Libanonban honos. Nem hinném, hogy akadna indiai vagy libanoni erdősz, aki vallaná, hogy erdő nincsen másutt. Nem hinném, hogy valaki is tagadná, hogy fa a tölgy, a hárs, a fenyő is. Még a szerény akác is a családhoz tartozik.

A probléma, hogy van-e, lesz-e jugoszláviai magyar irodalom, nem új keletű. Dési Ábel tagadja; Szeli István nemigen ismeri el; Bori Imre (akit írónak ők is elismernek) felfedező útra indult, hogy őseit kinyomozza.

Schöpflin Aladár (a háború előtti évek irodalmainak neves ismerője) csak a romániai magyar irodalmat ismerte el annak, egy kicsit a csehszlovákiaiakat is; a miénket nemigen tartotta említésre méltónak. Vele akkoriban vitába szálltam (egyoldalú vitába), de még a háború után is nagy keserűséggel vallottam, hogy „hegyek és költők alig vannak nálunk...”

Pedig vannak, egyre inkább, egyre többen vannak.

Valahogy nem is volna érthető, hogy ez a föld, amely már adott egy Kosztolányit, egy Csáth Gézát, egy Pap Dánielt (Herczeg Ferencet is), tökéletesen meddő lenne és éppen ma, amikor sokkal

nagyobb a lehetőség egy irodalmi „erdő” telepítésének, fejlődésének, mint volt a két háború között. Meg aztán nem is olyan nagyon egyszerű a kérdés: mi az irodalom és mi nem az; melyik a „nagy” irodalom, és melyik a „kicsi”? Az összmagyar irodalom, amely inkább csak nagy lírikusokat adott eddig (nem feledkezem meg egy Madáchról, egy Móricz Zsigmondról, egy Németh Lászlóról, másokról sem), alighanem a nyelvi korlátok miatt, egészen kicsinek számít a „nagy” orosz, francia, angol irodalmakhoz viszonyítva. Az ősi kínai, indiai, perzsa irodalmakat alig ismerjük — tehát azok is „kicsiknek” számítának?

Ha csak a lexikont nézem, akkor is igenis van irodalmunk. Magyar nyelvű, de sajátos, de más. Ha fiatal íróinkat olvasom — és ide számítom, sajnos, a középkorúakat is —, akkor egyre inkább hiszem, hogy előbb-utóbb nem csupán az országos, de még a nyelvi határokat is át fogják törni. Igaz, a nyelvezetünk szegényesebb (ezt éppen velem kapcsolatban állapította meg — helyesen — Bánya János), de törött nyelvvel is lehet egészét alkotni; ezt meg újabban Domonkos István bizonygatja nagy sikerrel és nagyon tehetségesen. Az „emigráns” magyar irodalomban is egyre jelentkeznek az új tehetségek.

Az „öregek” is megtették, amit tehettek — telepítettek egy kis ligetet, de most már — úgy érzem — erdőről is beszélgethetnénk. Nem cédrus, nem ében, de erdő. És hogy erdő már, vagy az lesz belőle, annak a Sinkó Ervinnek is érdeme (őt sem láttam, értettem meg mindjárt), akit a „mi” irodalmunk tagadói is elismernek írónak. És a „nagy” magyar irodalom legjobbjai is.

Vagyunk! — írtam évtizedekkel ezelőtt Schöpflin Aladárnak. Vagyunk! — mondom most egy kis elégtétellel azoknak a közülünk valóknak, akik ezt tagadják. Ők maguk is éppen írásaikkal bizonygatják, hogy vagyunk.

1972. március 5.

EGY KÖNYVRŐL

A könyv ünnepi hónapjának legelső napján egy gyönyörű kézfejről olvasgatok. Ez a kézfej, ez a kéz a szívemet szorongatja. Vagy csak az írás szorongatja, ez, amely egy gyönyörű kézfejről imádkozik, meg a másik, amely egy árva cigánygyerekről mesél, az

a harmadik, amely egy munkásasszonyról dalol, aki a boldogságot keresi, és meg is találja. És a többi is, minden, ami ebben a könyvben van, az életnek, életünknek száz árnyalata. Mi vagyunk benne, akiről ír az író, és azok is, akikről nem ír. Valamennyien.

Egy földművelő keze, ez a címe az egyik írásnak. Íme néhány szép sora: „... Előttem az asztalon két gyönyörű kézfej. A két kéz ujjai lazán összekulcsolva, mintha a gazdájuk imádkozna. Nem imádkozik, magyaráz. A jobb kéz időnként ott is hagyja a balt az asztalon, röpköd a levegőben, de tempósan, bölcs szárnyalással, aztán megint visszatér a társához. Azt mondtam, gyönyörű kézfej. Nem tévedtem, én valóban annak tartom. Gyönyörűnek, hatalmasnak, erősnek. A tenyerek kérgesek. A mutatóujjak külső felén, keresztben, mély fekete repedések. Mint a ráspoly. A kisujjak mintha nem is tartoznának a többihez, görbék és merevek. Parasztkezek. Jó lenne őket vallomásra bírni...”

Kéthasábos írások, ígéri a könyv a címdalán; riportok, hirdeti a tartalomjegyzék, versek, mondom én, az olvasó, aki együltében esett neki ennek a gyönyörűséges olvasnivalónak, és nem tudta abbahagyni, akkor sem, amikor a 364. oldalon már csak a kritikus szép utószava maradt hátra és a tartalomjegyzék. Abból aztán, a tartalomjegyzékből, válogatni kezdtem, hogy ugyan mit olvassak el még egyszer. Úgy döntöttem, hogy mindent, az egész könyvet, minden ízes, szép sorát. A rádió — most éjszaka van —, háborús híreket harsog, de bennem a béke muzsikál. Ez a könyv tette.

Riportok?

Szeretem, mindig is szerettem az újságírást. És most, levitézlett, kiöregedett újságíró létemre büszke vagyok a szakmámra, amely ilyen riportokat, ilyen újságírókat is kitermelt. Újságírót, aki egész nagy, egész szép szívét beleéneklei a riportba. És csak most sajnálom, hogy nem vagyok, sose voltam kritikus. Mint például a Gerold László (nekem Laci), aki az utószót írta. Ő is szívéből, mert erről a könyvről nem is lehet másképpen írni. Németh István (nekem Pista) új könyvéről van szó. Zsebtükör, ez a címe.

Most azon gondolkodom, milyen is az a gyönyörű kézfej, az író keze, amely ezeket a sorokat papírra vetette. Pedig ismerem a kezét, sokszor szorította meg az enyémet. Az övét érzem most gyönyörűnek, hatalmasnak, erősnek. És azon csodálkozom, hogy mennyivel hatalmasabbak, erősebbek ezek a gyönyörű írások most így együtt. Sokkal többek, sokkal szebbek, sokkal melegebbek, mint voltak egyenként az újságban, első megjelenésükkor.

A könyveknek ez az ünnepi hónapja szépen kezdődött. Hónapok óta gyötrődök amiatt, hogy nem tudok aludni. Most örülök neki. Ez egy hatalmas szép éjszaka volt, köszönöm Németh Pistának.

Legközelebb, ha majd leülünk egy preferánszjátszmára, nem a lapokat fogom figyelni, hanem az ő kezét. Vagy a szívét? Mind-egy. Őt fogom figyelni, az író, és akkor ismét megköszönöm neki, hogy újságíró is.

Gyönyörű pálya. Hatalmas, erős.

1973. október 14.

AZ ISKOLÁRÓL

1748.

Gróf Haugwitz osztrák pénzügyminiszter reformtervezetében a papság és a nemesség megadóztatását követeli. Mária Terézia hozzájárul a javaslatához, melyet Magyarországon a rendek ellenállása miatt nem léptetnek életbe.

Véget ért az osztrák örökösödési háború és az aacheni békében a hatalmak elismerték a *pragmatica sancti*ót (a Habsburg-ház trónörökösödési jogát leányágra is érvényesítő törvény), és Mária Terézia jogérvényesen Ausztria császára, Magyarország királynője lett.

Mindezt egy történelmi lexikonban olvastam. Viszont azt, hogy az újvidéki magyar gimnázium megnyitásáért még 1848-ban megkezdődött a harc, amely — több, mint ötnegyed évszázaddal később —, győzelemmel ért véget, éppen most olvasom a Képes Ifjúságban.

Tisztelt olvasók! Ez a 125 éves kultúrháború Magyarországon zajlott le, pontosabban az Osztrák—Magyar Monarchiában. Magyar tannyelvű gimnáziumról volt szó.

1944-ben szabadult fel Bácska. 1948-ban megalakult a kettes számú magyar tannyelvű Főgimnázium. Igazgatónak Gál Erzsébetet nevezték ki.

Így került e sorok írója rokonságba az újvidéki magyar tannyelvű Főgimnáziummal. Az a Gál Erzsébet ugyanis... de meséljük sorjában.

Opatijában nyaraltam, amikor nevezett Erzsébettel közölték, hogy ő lesz az igazgató.

— Nem vállalom — mondta —, a férjem nincsen itthon, és ő...

Félbeszakította az illetékes elvtárs:

— De mi köze ehhez Gál Lászlónak?

Pedig, most már bevallhatom, volt közöm. Attól kezdve, hej, be sokszor nem volt sem ebéd, sem vacsora. Elvitte a Főgimnázium és a tantestületi ülésezések.

De hagyjuk a tréfát. Itt csak azt szögezzük le, hogy amíg a rendi és királyi Magyarországnak 125 évre volt szüksége ahhoz, hogy magyar tannyelvű középiskolát adjon Újvidéknek, a szocialista Jugoszlávia megtette alig három évvel a felszabadulás után. Bizony, el lehet gondolkozni ezen...

Tanúja voltam, amikor az első magyarországi író-látogató, Gergely Sándor kereste fel az iskolát. A folyosón sétálgattunk, és az egyik tanteremből énekszó hallatszott. Magyar forradalmi dalokat énekeltek a gyerekek. Gergely Sándornak könny szökött a szemébe:

— Hát nálatok ezt is lehet?

Kihúztam magam nagyon büszkén:

— A szocialista Jugoszláviában vagy, Sándor Bátyám...

...Nagy ünnepére sikeres, gyümölcsöző sok-sok százéveket kívánok az iskolának.

1974. május 19.

AZ ÍRÓ GLOSSZÁI

Jegyzetek Gál László Böngészőjéről

Aligha van és lehet a *Magyar Szónak* olyan rendszeres olvasója, ki ne emlékezne a még alig több, mint egy éve is (ekkor, igaz, már a betegség befolyásolta rendszerességgel) megjelenő Böngészőre — Gál László hetteente jelentkező rovatára. Majd tíz éven át 1965 novembere és 1975 áprilisa között, ha jól számoltam, 869. újságírói nyelven szólva, flekkese-másfél flekkese jelent meg. Másfél ezer oldal — három vaskos kötetnyi — tünődés, elmélkedés, visszaemlékezés, több száz kitűnő, kötetükre egyelőre még csak váró írás.

Kezdetben a művelődési rovatban, a Kilátóban volt a helye ezeknek a Gál-reflexióknak, majd, mivel nemcsak kimondottan irodalmi, művelődési témák vonzották az író, rovata átkerült a belpolitikai oldalakra.

Hamar szerves része lett a vasárnapi számnak, akárcsak másik állandó rovata, az 1969 májusáig jelentkező Pistikéje is.

Mert két állandó rovata volt Gál Lászlónak. Pontosabban, csak neki lehetett, neki adta meg a szerkesztőség ezt a lehetőséget. Miért? Költő, újságíró, humorista volt egy személyben, tehát olyan ember, aki a vezércikktől a humoroldalig mindenütt jelen tudott lenni. És volt is. Gál László nélkül el sem lehetett képzelni napilapunk első harminc évét; bárhol lapoztuk is fel az újságot, kézjegyét mindenütt megtaláltuk. Úgy, ahogy költészete külön fejezete a jugoszláviai magyar irodalomnak, úgy a még megírásra váró sajtótörténetünknek is, Gál László publicisztikája nyilván a kiemelt címszavak között lesz. Mert Gál László az (Majtényi Mihállyal együtt), aki itt Vajdaságban a jugoszláviai magyar sajtóban a publicisztikát irodalmi szintre emelte, méghozzá elsőrangú irodalmi műfajjá avatva is egybe. Mint Ady, Kosztolányi, Karinthy vagy Szomory tette a magyar irodalomban.

Maradjunk azonban a Böngészőnél, melynek értéke, jellemzője, sajátossága, hogy akár irodalmi, akár politikai, társadalmi vagy művészeti kérdéstről szólt benne szerzője, mindig problémát vetett fel, és a probléma kapcsán állást foglalt. Gál László nagy mestere volt a problémák felleltésének. Nem a burkolt, a becsomagolt vagy csak célzó írásokat kedvelte, hanem a nyílt, őszinte és bátor beszédűt. Ő az, aki újságíróink közül legjobban tudta, hogy csak az éles, találó, tendenciózus és mindenképp a nem politikamentes írás az igazi írás, az igaz írás. Mert a Böngésző írásai mind igaz, hiteles írások.

Kerülgetem a műfaj-meghatározást. Glossza, színes írás, tárcsa, kisriport, politikai publicisztika a Böngésző? Hol ez, hol az, sőt néha úgy érzem, egy-egy írása vezércikknek kívánczik ki az első oldalra, néha belső szerkesztői vagy szerkesztőségi kommentár is lehetett volna, de, és ez ismét az író sokoldalúságát bizonyítja, sok Gál-írás a művelődési, bel- vagy külpolitikai rovaton, de — kedvenc témája lévén a sport — a sportoldalon is kommentárként állhatott volna. Jó viszont, hogy sem itt, sem ott, hanem mindig csak egy helyen, a Böngésző fejléce alá kerültek ezek az írások, hiszen műfaji és tematikai sokrétűségük ellenére is egy embernek, íróembernek a rovata volt.

Az, ami összefogja, egységbe ötvözi ezt a rovatot, az az, hogy Gál László írta, tehát egy író tünődései, eszmefuttatásai. Miről? — Mindenről, ami körülötte történt, amit látott, hallott, olvasott. Mindenről más hangon, más stílusban, másképpen kell szólni — vallotta Gál László, s innen ered, hogy írásai iskolapéldái lehetnének a műfaji elhatárolhatatlanság bizonyítására. Írásainak zöme glossza, gondolnánk: „egy probléma, éles csattanós megvilágítása” (Bátkai Ferenc), „a témát egy-két gyors villanással megforgatni, és aztán pontosan döfni” (Gombó Pál). Tartozhatnának a színes írásnak nevezett feneketlen zsákba is, hiszen

megtalálhatjuk bennük a „színesek” majd minden jellemzőjét: a rövidséget, tömörséget, politikusságot, ötletességet, fordulatos befejezést... Ha elfogadjuk, hogy a tárca a napi problémákról, írói módszerrel és újságírói hatásossággal készülő, az irodalommal leginkább kacérkodó műfaj — márpedig a tárca valóban az újságírás műalkotása —, akkor a Böngésző több írását tárcának is minősíthetjük. De ne folytassuk, hiszen valóban számos igényes újságírói műfaj közé besorolhatnánk őket. Formai és tartalmi szempontból azonban elsősorban mégiscsak glosszáknak tekinthetjük: formailag elsősorban rövidsége, tartalmilag viszont az írók egytémájúsága, belső feszültsége, sokszor ironikus hangvétele és politikus volta miatt. Sok az úgynevezett pozitív glosszája is. Ezek nélkülözök az ironikus hangvételt, sőt a csattanót is, céljának, rendeltetésének viszont azzal tesz eleget, hogy felhívja a figyelmet egy-egy problémára, jelenségre, s így tesz szolgálatot az ügynek. Széljegyzetek zömmel az itt közölt írások is.

S miért ilyen válogatással prezentáljuk Gál László Böngészőjét? — kérdezhetik az olvasók.

Előbb a több mint nyolcszáz írásból terveztünk egy-két íves válogatást, majd miután kiderült, hogy a folyóiratban biztosítható terjedelemben még csak az érintett témák mindegyikéből sem vehetnénk fel egyet-egyét, úgy döntöttünk, hogy „csupán” a vajdasági irodalomra, művészetre, kultúrára vonatkozó böngészőket közöljük. Kilencvenkét ilyen jellegű írásra bukkantunk, ez az anyag is egy szerényebb kötetre való. Maradt a megoldás: ezekből is csak válogatást hozni, amely ismételten figyelmeztetne, hogy Gál László Böngészője valóban kötetbe kívánkozik.

A kép tehát nem teljes: nem is volt célunk. Csupán hangsúlyozni: Gál László valóban értékes, irodalmi rangú és szintű publicisztikát művelt.

Most, hogy a Böngésző újraolvasása után gondolatban össze is áll ez a nem létező kötet, „... azon csodálkozom, hogy mennyivel hatalmasabbak, erősebbek ezek a gyönyörű írások most így együtt. Sokkal többek, sokkal szebbek, sokkal melegebbek, mint voltak egyenként az újságban, első megjelenéskor”. Ezt Gál László írta egyik itt is közölt írásában Németh István *Zsebtükör*-je kapcsán. Ő tanítványáról, tanítványairól, már megírta azt, amit a tanítványok nagy tanítójukról még nem.

BORDÁS Győző